

УДК 323

А. Б. Добровольська

ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ МОЛДОВСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПОШУКИ СОЦІАЛЬНОЇ РІВНОВАГИ

У статті розглянуто історичний досвід політичного транзиту Республіки Молдова. Проаналізовано умови, в яких відбувалися реформи в країні, та фактори, які впливають на напрями і перспективи подальшого розвитку молдовського суспільства. Досліджено вплив міжнародних чинників та змін у внутрішньому стані суспільства на перебіг політичного реформування. Визначено, що трансформаційний процес у Молдові, який з самого початку передбачався як демократичний, протікає в обстановці соціально-політичних криз і конфліктів, коливань у внутрішній і зовнішній політиці та має нелінійний хвилеподібний характер.

Ключові слова: Молдова, політичний транзит, соціально-політичні реформи, модернізація, пострадянський простір.

Ломка старих політичних інститутів і структур кінця 80-х - початку 90-х років супроводжувалася появою на карті світу нових незалежних держав, державною самоорганізацією їх внутрішніх територій і спільнот, становленням політичних відносин. У період розпаду СРСР політичні реформи в центрі запустили трансформаційні процеси в республіках, надавши їм обвальний характер та спрямувавши вектор політичного розвитку в бік суверенізації. Трансформаційний процес на пострадянському просторі з самого початку передбачався як демократичний. Найчастіше цей процес протікав в обстановці соціально-політичних криз і конфліктів, коливань у внутрішній і зовнішній політиці і мав нелінійний хвилеподібний характер. Виникненням ідейно-політичних і культурних розколів у політичній еліті і в масах суспільства, які то посилювалися, то пом'якшувалися з певною періодичністю, супроводжувався і розвиток молдавського політичного життя.

Після падіння комунізму в країнах Східної і Центральної Європи розвернулися дослідження проблем переходу ("транзиту") пострадянських суспільств, які проводилися в широкому дисциплінарному діапазоні. Аналіз перехідного періоду, який охопив більшість країн ЦСЄ у другій половині 80-х років минулого сторіччя, відбувався в основному в руслі "третьої хвилі" демократизації С. Хантінгтона. При цьому визнавалося продуктивним використання модернізаційної перспективи. Серед західних дослідників посткомуністичної трансформації можна згадати Д. Бальцеровича, З. Бжезінського, Дж. Лінца, М. Макфола, А. Пжеварські, А. Штепана та ін. Постсоціалістичні країни ЦСЄ розглядалися багатьма дослідниками як лабораторія для теоретичного вдосконалення та перевірки модернізаційної перспективи. Події останнього двадцятиліття в ЦСЄ дали новий поштовх модернізаційним дослідженням. "Емпіричні аномалії", які демонстрували ці країни, змусили вчених переглянути застарілу версію модернізаційної перспективи зразка 1960-х рр.

На сучасному етапі переходу від тоталітаризму до демократії, можна стверджувати, що міф про односторонність демократичного процесу пішов у минуле. Як показує історичний досвід, реальна практика набагато складніше схем суспільно-історичних теорій. Зразки політичного реформування, можуть варіюватися, що обумовлено як змінами у внутрішньому стані суспільства, так і впливом міжнародних чинників. Якщо відмовитися від ідеї зумовленості результатів трансформації, то неминуче постає питання про альтернативи політичного розвитку країн на пострадянському просторі.

Досвід останніх двох десятиліть показав необхідність поглибленого осмислення результатів політичних трансформацій, а також напрямів та перспектив подальшого розвитку посткомуністичних суспільств. Важливо виявити умови та фактори, що визначають різні наслідки конкретних соціально-політичних реформ і подій, оскільки непередбачене "введення" зверну демократичних форм політичного життя може привести до зворотного ефекту – відкоту суспільства назад або до імітації демократії [1,2]. У цьому сенсі Молдова не є винятком. Тому навіть досвід посткомуністичної трансформації, який поки що не призвів до утворення міцного фундаменту демократії, заслуговує глибокого аналізу.

Проблеми переходу соціуму з одного якісного стану до іншого завжди були предметом пильного наукового дослідження. Значна увага приділялася різним аспектам політичного розвитку, у тому числі і питанням створення ефективної системи, яка сприяла б економічному, соціальному, культурному прогресу. У другій половині 80-х років, і особливо в 90-ті роки, закономірно виникли нові проблеми, пов'язані з дослідженням різних аспектів модернізації. І тут центр уваги перемістився до аналізу проблем демократизації.

Спроби об'єктивно оцінити особливості "демократичного транзиту" стосовно молдавської реальності перебувають поки у початковій стадії. Проблемам трансформаційного процесу в Республіці Молдова присвячені роботи таких молдавських дослідників, як І. Боцан, В. Мошняга, А. Рошка, В. Сака, О. Серебрян, П. Фрунташ та ін.

Початок політичної демократизації, створення правової держави і громадянського суспільства в Молдові тісно пов'язаний з процесом перебудови 1985 року, коли СРСР вступив у смугу фундаментальних політичних, економічних, соціальних і правових перетворень. Протягом наступних 4-5 років у Республіці Молдова були здійснені політичні, економічні, соціальні та правові реформи, які заклали основи становлення правової, демократичної держави та початок створення громадянського суспільства.

Новостворені інститути, особливо національні демократичні сили докладали значних зусиль для підготовки Декларації про незалежність і прийняття нової Конституції. У 1989-1991 рр. до Конституції МРСР були внесені істотні зміни: скасовано статтю 6 про керівну роль КПРС; здійснено редакцію 6 і 7 статей, які дозволили діяльність політичних партій у рамках Конституції без права узурпувати владу; нова редакція статті 49 гарантувала громадянам право вільної асоціації у політичні партії, встановлювала політичний і партійний плюралізм у Молдавській РСР вважаючи їх внутрішніми елементами демократичної держави [3,4].

Відправною точкою самовизначення в Республіці Молдова стали прийняття Закону про статус державної мови (31 серпня 1989 року) та обрання Парламенту на демократичній основі (квітень 1990 року). 23 червня 1990 р. Парламент прийняв Декларацію "Про суверенітет Молдавської РСР", яка встановлювала, що закони та інші нормативні акти СРСР могли мати силу на території Молдавської Республіки лише після їх ратифікації Парламентом країни. Водночас чинні законодавчі акти, які суперечили принципу суверенітету, скасовувалися. Наступним кроком до політичної демократизації стало прийняття Парламентом 17 липня 1990 р. Декрету про державну владу, який розвинув принципи суверенітету Республіки Молдова, поділу влади і виведення їх з-під впливу комуністичної ідеології. 28 липня 1990 р. Парламент прийняв закон, який визнавав приєднання МРСР до Міжнародної Декларації з прав людини, а також ратифікував міжнародні пакти з прав людини.

Одночасно із заходами по становленню державності були здійснені дії щодо демократизації політичного життя. Декретом від 22 серпня 1991 р. "Про зупинення діяльності політичних партій та їх структур у державних установах" Голова Верховної Ради, а згодом і перший молдавський президент М. Снегур (1991-1996 рр.) зробив перші кроки в напрямку перетворення політичної системи. Ідея деполітизації була підтримана також декретами глави держави про створення армійських, внутрішніх сил і сил безпеки. Відповідні законодавчі органи почали втілювати цю ідею в життя. Важливе значення в гарантуванні свободи слова, функціонуванні органів масової інформації в умовах посттоталітарного суспільства мали декрети Президента про підтримку преси та видавничої діяльності за допомогою надання їм податкових пільг.

Важливим етапом процесу демократизації і самовизначення стала Декларація про Незалежність Республіки Молдова, прийнята законом від 27 серпня 1991 року, яка проголосила: "Республіка Молдова є суверенною, незалежною та демократичною державою, яка може вільно визначати своє сьогодення і майбутнє, без втручання із зовні, відповідно до священних ідеалів і прагнень народу в історичному і етнічному просторі його національного становлення" [5]. У Декларації Республіка Молдова вимагала від Уряду СРСР розпочати переговори про виведення радянських військ з національної території Республіки Молдова.

Затвердженням послідовності нормативних актів була створена юридична база, яка дозволила Молдові стати суверенною, незалежною державою, рівноправним членом міжнародного співтовариства. Сприяння Республіці у здійсненні демократичних перетворень надавали міжнародні організації – Рада Європи, ОБСЄ та ін. Результатом інституціоналізації свободи стало запозичення форм державно-політичного устрою, захисту цивільних прав, самоорганізації в громадянські інститути і т. п. та наповнення їх національним змістом.

Поява зачатків громадянського суспільства в Молдові стала помітною вже в 1988-1989 рр., коли було зареєстровано 75 неурядових організацій [6]. Наразі Республіка Молдова, поряд з Україною і Грузією, входить до числа країн СНД з найвищим показником рівня демократії. Однак на відміну від України і Грузії, де в 2004 і в 2003 році відповідно відбулися кольорові революції, громадяни Республіки Молдова не брали участь у революціях і не висловлювалися за право закріпити незалежність держави в ході референдуму, за затвердження Конституції чи інших більшості документів першочергової важливості для долі суспільства. В основному всі важливі для розвитку Республіки Молдова документи приймалися представниками парламентських політичних партій.

Біля витоків розвитку партій і демократії в Молдові стояв Рух національного відродження, що виник на хвилі перебудови. У той період на тлі розвалу Комуністичної партії, яку тимчасово змінили кілька утворених на її основі політичних формувань, відбувся підйом Народного фронту Молдови (НФМ). В 1988-1989 роках НФМ підтримав резолюцію XIX Конференції КПРС, яка прийняла програму реформи політичної системи СРСР на основі вільних виборів та посилення ролі рад. Пізніше НФМ прийняв ряд рішень, що драматично вплинули на розвиток Молдови та викликали неоднозначну реакцію інших політичних сил.

Відразу ж після парламентських виборів, що відбулися в лютому-березні 1990 року, на своєму травневому з'їзді НФМ прийняв кілька резолюцій: про зміну назви Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки на Румунську Республіку Молдова; про офіційне затвердження етноніма "румунський народ" і глтоніма "румунська мова"; про автокефальну незалежність Церкви з назвою – Автокефальна Румунська Православна Церква Бессарабії, Придністров'я та Північної Буковини тощо. Подібні вимоги Народного фронту були вороже зустрінуті іншими політичними групами, що набували все більшого впливу [7].

Стратегічна мета об'єднання Республіки Молдова з Румунією, що супроводжувалася переходом молдавської (румунської) мови на латиницю та її проголошення державною мовою, позначила переломний момент у розвитку НФМ. Цей вектор спровокував відповідну реакцію, що проявилася в сепаратистських рухах проти "румунської загрози" в придністровському регіоні та на півдні Молдови, де кількість російськомовного населення російської, української і гагаузької національності перевищувала кількість молдавського населення.

Проголошення республіканського суверенітету і відповідно - відмова від участі у всесоюзному референдумі про збереження СРСР, на тлі кризи національної ідентичності обернулися для республіки військовим конфліктом і територіальним розколом. 19 серпня 1990 р. у Комраті, а потім 12 вересня 1990 р. у

Тирасполі було проголошено утворення відповідно Гагаузьської Республіки та Молдавської Придністровської Радянської Соціалістичної Республіки, що являли собою антиконституційні утворення, які суперечили Декларації про суверенітет Радянської Соціалістичної Республіки Молдова.

У результаті в 1991 р. на політичній карті Молдови з'явилася самопроголошена Придністровська Молдавська Республіка (ПМР), на яку припадали сьома частина населення і 40% економічного потенціалу МРСР. Наявність невизнаної ПМР стала однією з особливостей пострадянської трансформації Молдови.

Військовий конфлікт між правим і лівим берегами Дністра, у результаті якого були розірвані внутрішньореспубліканські господарські та соціальні зв'язки, завдав великої шкоди економіці країни. Він загострив кризу, викликану розривом зв'язків Молдови з іншими складовими єдиного народногосподарського комплексу колишнього СРСР. Оскільки у той час Молдова залишалася в рубльовій зоні, негативний вплив посилив і ціновий "шок", який супроводжував обрану Росією модель трансформації економіки [8]. Сукупна дія цих факторів, на тлі яких здійснювався перехід до ринкових перетворень, призвела до обвалу ВВП, величезного спаду промислового виробництва та інвестицій в основний капітал, до гіперінфляції, безпрецедентного бюджетного дефіциту, різкого падіння життєвого рівня населення.

Стабілізація соціально-політичної ситуації почала намічатися влітку 1992 року на тлі "заморожування" сепаратистського конфлікту в Придністров'ї та затвердження в 1994 році нової Конституції суверенної і незалежної держави – Республіки Молдова.

Політичні сили - вихідці з НФМ, не стали голосувати за нову Конституцію через те, що та офіційно закріплювала назву державної мови як молдавська, а не румунська. На думку політичного аналітика І. Боцана, у Республіці Молдова проблема назви мови перетворилася на суто політичну, оскільки жодна з політичних сил більше не оскаржувала рівнозначність румунської і молдавської мов, а лише можливість так чи інакше її називати [7]. Таким чином, свободу, завойовану переважно за участі НФМ, інституціалізувала Аграрно-демократична народна партія Молдови (АДПМ), що зуміла поступово відвоювати владу у НФМ.

Розпочати формування нової політичної системи і закласти основи економіки нового типу в Молдові допомогла прийнята ще в листопаді 1990 р. програма "переходу до регульованої ринкової економіки" на період до 1995 р. [9]. У 1993 р. в країні була введена національна валюта – молдавський лей, що забезпечило передумови проведення власної кредитно-грошової політики та податкової реформи, створення дворівневої банківської системи (у вигляді Національного банку РМ і 22 комерційних банків). Республіка стала членом ООН та інших міжнародних організацій, вступила до Ради Європи. Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності послужила поштовхом для диверсифікації відповідних зовнішніх зв'язків, почався активний пошук нових торгових партнерів.

Перебуваючи при владі АДПМ дала старт перетворенню державної власності в приватну. Однак внаслідок приватизації, на яку в 90-х роках була винесена державна власність, більшість громадян нічого не отримала. Проте, реалізація приватизаційних програм дозволила добитися роздержавлення 60% промислового потенціалу і більш ніж 80% малих підприємств.

Радикальні зміни відносин власності охопили і таку важливу галузь молдавської економіки, як сільське господарство. Зокрема, за фінансової допомоги американського агентства "Usail" реалізовувався розрахований на період до 2005 р. проект "Земля", спрямований на усунення державних ферм і на розподіл земельних угідь між приватними фермерами [8]. Здійснювалися й інші, у тому числі державні, програми перетворення відносин власності в агросфері, проте всі вони не вирішували завдань переходу до інтенсивного господарювання, корінної технологічної модернізації галузі.

У цей період боротьба за контроль над найважливішими процесами, серед яких на першому місці була приватизація, довели Аграрно-демократичну народну партію Молдови до розколу. Початок присмерку АДПМ відбувся в той момент, коли три національних лідера, що підтримували партію, одночасно включилися в боротьбу за посаду президента Республіки Молдова. Ставка була значною, оскільки напівпрезидентська система, закріплена Конституцією 1994 року, надавала президенту досить широкі повноваження, щодо впливу на соціально-економічні процеси, у тому числі і на пов'язані з приватизацією.

Розпад Аграрно-демократичної народної партії підірвав стабільність в країні, викликавши виникнення цілого ряду нових політичних утворень. Після парламентських виборів 1998 року осколки колишнього АДПМ, вступивши в союз з формуваннями-вихідцями з НФМ, утворили Альянс "За демократію і реформи" (АДР).

Перебування АДР у владі збіглося з низкою урядових, фінансових, конституційних та іншого роду криз. Проведені реформи очікуваних результатів не забезпечили, оскільки в умовах розриву зв'язків з екстрадянськими республіками за відсутності власної бази енергоресурсів ринкова трансформація супроводжувалася глибокою дезіндустріалізацією країни.

Відносно великі промислові підприємства, включаючи заводи "Віброприбор", "Мезон", "Мікропровід" і "Альфа", у 1990-ті роки припинили профільну діяльність. У результаті частка промисловості у ВВП скоротилася з 25% у 1991 р. до 18% в 1999 р. [10]. Унаслідок деградації сільського господарства його частка в структурі ВВП зменшилася з 36% до 26%, а частка будівництва на початку 2000-х років знизилася до 4%. У той же час на противагу промисловості частка послуг зросла з 35% до 52%. За підсумками десятирічних трансформаційних перетворень, що характеризувалися посиленням кризових процесів у всіх сферах господарської діяльності, обсяг ВВП впав більш ніж удвічі.

У зовнішньоторговельній сфері проявилася стійка тенденція погіршення динаміки експорту і випереджальних темпів зростання імпорту, що вело до наростання негативного торгового сальдо. Це свідчило про кризовий стан республіканського виробництва і про неконкурентоспроможність молдавської продукції на світовому ринку, що породжувало серйозні фінансові проблеми.

Через обмеженість експортного потенціалу структура молдавського експорту традиційно спиралася на чотири-п'ять основних позицій: на продукцію харчової, виноробної та тютюнової галузей промисловості і на сільськогосподарську сировину. Сукупна питома вага цих товарних груп в експорті в 1995 р. становила 70,6%, а в 1999 р. досягла 75,8%. Структура імпорту в цей період особливих зрушень не зазнала: найбільшу частку в ньому займали мінеральні ресурси, в тому числі ресурси енергетичні (46,5% в 1995 р. і 37% – в 1999 р.) [11].

До кінця 1999 р., потрапивши під вплив російської фінансової кризи, Молдова опинилася на межі неплатоспроможності, ледь уникнувши дефолту. Під удар цієї кризи потрапили не тільки зовнішньоторговельна сфера, але і вкрай залежна від зовнішнього фактора молдавська економіка в цілому. Унаслідок вимушеного різкого скорочення експорту товарів до Росії дефіцит республіканського зовнішньоторговельного балансу досяг загрозливого для економіки рівня – 20% ВВП [12].

На початку трансформаційного періоду політична культура населення Молдови, здатність налагоджувати власний бізнес і керувати ним, вміння захищати свої інтереси і права в умовах відкритої економічної конкуренції, проявляти інтерес до підтримки мінімальної соціальної згуртованості і т. д. були набагато нижче рівня, необхідного для розвитку в нових історичних умовах. У роки первісного нагромадження капіталу в країні господарювали кримінальні угруповання, почався масовий виїзд працездатного населення за кордон у пошуках роботи. Коли соціальне і матеріальне становище населення стало катастрофічно погіршуватися, а міжетнічна напруга посилюватися, абсолютну більшість молдавських громадян охопила ностальгія за минулим.

Факт того, що більшість населення країни прагла комуністичної реставрації в якості альтернативи проблемам перехідного періоду, підтвердила абсолютна перемога Партії Комуністів Республіки Молдова (ПКРМ) на парламентських виборах 2001 року. Обіцяна в той час ПКРМ реставрація представляла собою поворот у протилежному напрямку від тих змін, які відбулися на початку 90-х років минулого століття: відновити будівництво соціалізму і комунізму на основі марксистсько-ленінської теорії; привести Республіку Молдова в Союз Росія-Білорусь; і сприяти відродженню СРСР на нових засадах. Згодом виявилось, що, по суті своїй, реставрація була псевдореставрацією.

На питання про невиконані обіцянки лідери ПКРМ пояснили: вони обіцяли тільки те, що в разі перемоги розглянуть можливість виконання перерахованих цілей, а не що виконають їх. Переконавшись у неможливості досягнення поставленої мети, вони вирішили продовжити реформи, розпочаті попередниками, але певною мірою пристосували їх до інтересів громадян, зuboжілих у результаті перехідного періоду.

До 2000 р. повноцінну заміну російському ринку забезпечити так і не вдалося. Як було сформульовано в преамбулі оприлюдненої в Кишиневі в серпні 2001 р. програми діяльності Уряду Республіки Молдова на 2001-2005 рр. ("Відродження економіки – відродження країни"), економічні реформи 1990-х років супроводжувалися "глибоким спадом у всіх сферах господарської діяльності і різким скороченням життєвого рівня населення" [13].

У період псевдореставрації, ставши домінуючою партією, ПКРМ вдалося в умовах напівпарламентської системи побудувати власну вертикаль влади за моделлю Російської Федерації. Хоча у комуністів у той період у парламенті була конституційна більшість (71 мандат з 101) і вони утримували контроль над виконавчою і судовою владою, політична ситуація в Республіці була нестабільною. Провідна опозиційна сила того періоду – ХДНП – організувала безліч протестів за участю десятків тисяч демонстрантів, які були спрямовані проти намірів ПКРМ переглянути законодавство про мову і освітню політику щодо викладання історії.

Джерелом конфліктів також став намір ПКРМ врегулювати Придністровський конфлікт "за спиною Європи, в яку ми хочемо інтегруватися", шляхом федералізації країни, надання придністровському регіону широкого права вето і наділення Росії правом "гарантувати врегулювання" через створення на території Республіки Молдова військової бази. Побойовання, що подібного роду поступки можуть підірвати незалежність Республіки Молдова, привели до згуртування практично всіх опозиційних сил проти Партії Комуністів. Конфлікт став настільки небезпечним, що для його залагодження потрібно було втручання європейських структур. Проте всі політичні сили погодилися підкоритися резолюціям Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) про встановлення мораторію на вирішення спірних проблем.

За два тижні до парламентських виборів березня 2005 р. Республіка Молдова підписала План дій Європейський Союз – Республіка Молдова (ПДЕСРМ), взявши на себе зобов'язання прийняти ряд принципів і здійснювати реформи. Парламентські вибори проходили в умовах напруженої атмосфери, на яку вплинули кольорові революції в Грузії та в Україні. Під час передвиборчої компанії провідні опозиційні формування – ХДНП і Блок "Демократична Молдова" (БДМ) – відкрито заявляли, що в разі підтасовок голосування послідує сценарій опротестування результатів виборів за грузинською й українською моделлю. Однак ОБСЄ визнала вибори коректними, а різниця між кількістю голосів, набраних ПКРМ (~ 46%), БДМ (~ 28%) і ХДНП (~ 9%), була надто великою, щоб сподіватися, що опротестування результатів виборів може змінити уподобання електорату при повторному голосуванні.

Оскільки Партії Комуністів Республіки Молдова домоглася більшості в парламенті, але не мала достатнього числа мандатів – 3/5 – для переобрання свого лідера на посаду глави держави, потрібним став компроміс з опозицією. Умови цього компромісу збігалися із зобов'язаннями, включеними до ПДЕСРМ. Альтернативою компромісу могла стати організація нових парламентських виборів через пару місяців після попередніх. Така перспектива приховувала в собі серйозну небезпеку в країні з невирішеним сепаратистським конфліктом і антагоністичними конфліктами всередині політичного класу. Компроміс був

досягнутий між ПКРМ (56 мандатів) з одного боку та її головним політичним супротивником періоду псевдореставрації – ХДНП (11 мандатів), до яких приєдналися ДПМ (8 мандатів) і Соціал-ліберальна партія (3 мандати), при цьому останні дві відкололися від БДМ (34 мандати). Згодом були оприлюднені численні матеріали, які підтверджували, що переговори щодо компромісного рішення проводилися за підтримки та посередництва західних експертів [14].

На першому засіданні нового парламенту, скликаного в березні 2005 року, всі фракції одноголосно проголосували за Декларацію про політичне партнерство з метою реалізації завдань з європейської інтеграції Молдови. Основою документа став широкий консенсус усіх чотирьох парламентських фракцій щодо послідовного та незворотного просування стратегічним курсом європейської інтеграції. Згодом представники провідних політичних партій давали зрозуміти, що європейську інтеграцію можна визнати національною ідеєю, оскільки прийняття зазначеної декларації внаслідок консенсусу довело її потенціал щодо згуртування.

Перша половина 2000-х років ознаменувалася відносно стійким розвитком економіки країни. Протягом 2001-2006 рр. реальний обсяг ВВП збільшився на 44% (його річні прирости склали: в 2003 р. - 6,6%, в 2004 р. - 7,4%, в 2005р. - 7,5%, а в 2006 р. - 4,8%) [15]. Певним внеском у народногосподарське зростання стало реанімування ряду молдавських підприємств, що входили до загальносоюзного ВПК. Зокрема, компанія, що управляє відомим Московським машинобудівним заводом “Салют”, придбала контрольний пакет акцій (92,8%) Кишинівського приладобудівного заводу “Топаз”, і на основі замовлень головного підприємства холдингу на “Топазі” почали виробляти системи управління для двигунів літаків і газотурбінних енергетичних установок, деяку номенклатуру виробів радіоелектроніки. Завдяки цьому в структурі молдавського експорту з середини 2000-х років почала зростати частка машинобудівної продукції, і якщо в 2005 р. вона становила 5,6, то в 2011 р. досягла 14,8% [10].

Зазначена позитивна динаміка ВВП Молдови супроводжувалася, однак, серйозними проблемами. По-перше, душевий ВВП, що відображає загальний рівень життя населення, як і раніше залишався найнижчим в Європі (470 дол. в 2002 р. і 936 - в 2006 р.). По-друге, вагомим джерелом зростання у той період був внутрішній попит, який забезпечували зростаючі з року в рік надходження валютних коштів від молдавських мігрантів-заробітчан [16]. Тобто з метою задоволення зростаючого споживчого попиту країна продовжувала нарощувати обсяги імпорту, що вело до зростання зовнішньоторговельного дисбалансу і негативно позначалося на фінансовому становищі, провокуючи, зокрема, зростання заборгованості Молдови.

Ситуацію в економічній сфері загострило і викликане зміною інтеграційного курсу РМ охолодження відносин з Росією, яка з березня 2006 р. запровадила заборону на ввезення молдавської виноробної продукції (через невідповідність її якості фітосанітарним нормам). Ембарго серйозним чином позначилося на розвитку відповідної стратегічної і бюджетоутворюючої в молдавській економіці галузі. Через заборону експорту вина до Росії загальний обсяг випуску виноробної продукції за рік скоротився наполовину, а потім почався спад у безпосередньо сполучених галузях, включаючи скляну промисловість і виробництво паперу та картону. Наслідки виявилися важкими: мав місце обвал в індустрії в цілому, що склав майже 7%.

Для поліпшення ситуації в цій сфері була прийнята “Стратегія Республіки Молдова по залученню іноземних інвестицій та просуванню експорту на період 2006-2015 років”, яка в кінцевому рахунку передбачала перетворення стагнуючої економіки в “інтелектуальну” на базі застосування сполучених з капіталами, що надходили, новітніх технологій. Однак ця мета не отримала відчутного втілення.

Помітним результатом проведених у 2001-2007 рр. реформ стали зміни в зовнішньоторговельній сфері. Йдеться про радикальну переорієнтацію торговельних зв'язків на країни Євросоюзу як початок євроінтеграційних зрушень. Реалізація нового курсу, передумовою якого став вступ країни до СОТ (у травні 2001 р.), відбувалася відповідно до “Індивідуального плану дій РМ-ЄС на 2005-2007 роки”.

Завдяки наданому Молдові Євросоюзом режиму автономних торгових преференцій швидко змінювалася географічна структура зовнішньої торгівлі. В експорті РМ зросла частка країн ЄС (з 32,3% в 2001 р. вона піднялася до 49% в 2011 р.) при відповідному зниженні питомої ваги країн СНД (відповідно з 60,1% до 41,4%).

Найбільш вдалим для молдавської економіки вважається рік 2008-й. Приріст ВВП тоді становив 7,8%, що, як і раніше, в основному було зумовлено розширенням споживчого попиту за рахунок грошових переказів мігрантів-заробітчан. Однак позначилися і інші фактори, включаючи незначний, в 1,5% приріст промислового виробництва і значний, що перевищив 30%, приріст виробництва сільськогосподарського, що змінив спад 2006-2007 рр. У 2008 році було зафіксовано також рекордний у всьому пострадянському двадцятиріччі обсяг прямих іноземних інвестицій, що досяг 707,6 млн. дол. [17].

Нетривалий період стабільності закінчився 2009 року, коли у виборах 5 квітня перемогу знову здобула ПКРМ (49,48% голосів і 60 мандатів). Три опозиційні партії, що набрали в сумі близько 35% голосів у парламенті, бойкотували вибори президента, у результаті чого, відповідно до конституції Молдови, парламент був розпущений [18].

Після проведених 29 липня 2009 повторних парламентських виборів до влади прийшли представники правих і правоцентристських партій. Незважаючи на відносну перемогу партії комуністів (44,69% голосів і 48 мандатів), решта 4 партії, що пройшли в Парламент, об'єдналися в Альянс за Європейську Інтеграцію І (АЄІ І) і сформували парламентську більшість (53 голоси зі 101). Партія комуністів Республіки Молдова, на чолі з Володимиром Вороніним, перейшла в опозицію, так і не зумівши знайти союзників для формування більшості.

Політичну турбулентність доповнили й економічні проблеми. Вплив глобальної кризи, яка докотилася до Молдови в 2009 р., переломив тенденції, що сприяли розвитку народного господарства країни.

Головними викликами для цієї економіки, значною мірою залежної від зовнішніх факторів, послужили різке зниження обсягів експорту через обмежений попит в країнах-імпортерах, зменшення надходжень прямих іноземних інвестицій в економіку і скорочення обсягу валютних переказів в країну від трудових мігрантів. У результаті в народному господарстві в 2009 р. був зафіксований глибокий спад, причому істотне зниження торкнулося практично всіх макроекономічних показників. Країна була на межі економічного дефолту – бюджетний дефіцит перевищував 16% [19].

Не останню роль у поглибленні кризового стану економіки зіграла політична ситуація: при сформованій у парламенті прорумунській більшості у вигляді Альянсу за європейську інтеграцію, 3 роки країна жила без президента (президент Ніколай Тімофті був обраний тільки 23 березня 2012 р.). Найгостріша політична криза на рік розтягла прийняття антикризової економічної програми: “Програма стабілізації та відновлення економічного зростання в РМ на період 2009-2011 років” з’явилася лише в грудні 2009 р. Головний упор у цьому документі, узгодженому з МВФ, робився на середньострокові заходи щодо лібералізації економіки; найважливіші з них - збільшення податкової бази та зниження соціальних витрат. Саме на пріоритетності скорочення витрат у соціальній сфері наголосив МВФ при підписанні угоди з РМ на період 2010-2012 рр., причому вперше з 1990-х років молдовський уряд прийняв всі умови Фонду, пов’язані з відмовою від соціальних зобов’язань [20].

У зв’язку з необранням президента країни, 28 вересня 2010 року виконуючий обов’язки президента Молдови Михайл Гімпу підписав указ про розпуск парламенту і призначив дострокові парламентські вибори на 28 листопада 2010 року. За результатами цих виборів у Парламент пройшли 4 партії: Комуністична партія (42 мандати), Ліберал-демократична партія (32 мандати), Демократична партія (15 мандатів) і Ліберальна партія (12 мандатів). Ліберал-демократи, демократи і ліберали сформували парламентську більшість “Альянс за Європейську Інтеграцію II” (59 мандатів).

Підбивши соціально-економічні підсумки 2010, уряд В. Філата заявив, що Республіка Молдова вступила в новий етап свого розвитку. На думку прем’єра, успішно завершився перший, короткостроковий, етап антикризового реформування економіки, за підсумками якого країна не тільки вийшла з кризи, але навіть відновила свій докризовий рівень. Зростання ВВП, згідно з офіційною статистикою, було обумовлено збільшенням валової доданої вартості в промисловості (на 7%), сільському господарстві (7,9%), на транспорті (зростання вантажних перевезень складо 7,9%) і в роздрібній торгівлі (на 8, 9%).

Проте на поліпшення ряду фіксованих статистикою показників значною мірою впливали зовнішні запозичення. За трирічною угодою з МВФ, в 2010 р. Молдові було надано кредитів на суму 574 млн. дол. Крім того, перед достроковими парламентськими виборами (28 листопада 2010 р.) МВФ здійснив для підтримки Альянсу два транші на суми 93 млн. і 90 млн. дол. Світовий банк надав Молдові кредит в обсязі 25 млн. дол. з десятирічною відстрочкою платежів, виділивши ще 15 млн. дол. у рамках проекту “Електронне перетворення управління” і 10 млн. дол. - проекту “Менеджмент лих і кліматичних ризиків у Молдові”. Фінансова допомога Альянсу була надана також Сполученими Штатами – у вигляді гранту в розмірі 10,1 млн. дол., що призначався для здійснення реформ у сфері вдосконалення системи податкового адміністрування [21].

Про те, що поліпшення динаміки ряду макроекономічних індикаторів на означало подолання наслідків впливу глобальної кризи на національну економіку, свідчили соціальні показники: в наявності була тенденція подальшого зниження життєвого рівня населення. Так, після 2009 року 60-70% молдавських громадян жили в бідності і крайній бідності; 7-8% збільшення в 2010-2011 рр. інфляції не компенсувалося зростанням заробітної плати.

Політика нарощування зовнішніх запозичень (головним чином – для закриття дір у бюджеті, а не в цілях реформування економіки та реалізації інвестиційних проектів), привела до збільшення на 14,3% державного зовнішнього боргу. Були відсутні позитивні зрушення як у структурі економіки, так і в соціальній сфері, погіршилося становище на ринку праці. Рівень зайнятості був зафіксований в 2010 р. як 47-відсотковий (у 2008 р. – 50,8%), на біржі праці офіційно зареєструвалося понад 40,7 тис. безробітних, і протягом року не вдалося створити жодного нового робочого місця [20].

На тлі заморожування зарплат і пенсій, зростання безробіття, вимушеної масової еміграції молдавських громадян населення країни не змогло відчувати декларовані владою успіхи економічного зростання. Втративши віру в країні перспективи, люди масово виїжджали з країни, причому близько 60% громадян, які прямували на заробітки за кордон, знаходилося на піку працездатності, у віці 20-40 років. Згідно з даними Міжнародної організації з міграції, більше 600 тис. громадян Молдови постійно перебували за межами республіки [22].

Незважаючи на зрушення в динаміці макроекономічних показників, намічені структурні реформи економічного (і політичного) характеру в 2011 р. так і не були розпочаті. Однією з причин цього стали серйозні розбіжності, що виникли на вищому політичному рівні. Всі прогнози МВФ, Світового банку та інших економічних організацій цього періоду щодо динаміки молдавської економіки в 2012-2014 рр. включали передбачення уповільнення темпів її зростання [23].

Згідно з інформацією Національного бюро статистики (BNS) Молдови, у грудні 2012 року інфляція в країні склала 4,1%, що вдвічі перевищувало середньоєвропейський рівень [24]. Досить несприятливо в 2012 р. складалася і ситуація на ринку праці: спостерігалися не просто високе безробіття, а й суттєве скорочення чисельності зайнятих в економіці. Продовжувалося падіння промисловості – за даними Національного бюро статистики Молдови, обсяг промислового виробництва в 2012 р. скоротився на 0,4% [25].

Перелом посткризової підвищувальної тенденції динаміки ключових макроекономічних показників, що намітилася 2010 р., підтвердили і показники 2013 р. Хоча динаміка експорту, перевищивши на 11% (\$ 2,399

млрд.) показники 2012 р., випереджала зростав на 5,4% (\$ 5,492 млрд.) імпорт, дефіцит торговельного балансу Молдови в 2013 р. склав \$ 3 млрд. У структурі експорту продовжувала зростати частка Євросоюзу. На країні ЄС припала майже половина молдавського експорту - \$ 1,14 млрд. (+12,5%). Незважаючи на те, що в СНД поставки скоротилися на 0,4% - до \$ 924 млн., основним споживачем молдавських товарів (\$ 632 млн.), як і постачальником у РМ, як і раніше залишалася Росія (\$ 788 млн.). Незмінною залишилася і головна стаття імпорту - енергоресурси і нафтопродукти - \$ 1,235 млрд. (+3,1%). Негативні тенденції намітилися в основній галузі експортної спеціалізації Республіки - Молдова стала більше імпортувати - \$ 568,3 млн. (+5,7%), ніж експортувати продуктів харчування. За даними Національного бюро статистики, у порівнянні з груднем 2012 р. ціни в країні підвищилися на 5,2%. Інфляція в 2013 р. склала 5,3% [26].

Не викликали оптимізму і показники міжнародних рейтингів. Згідно з доповіддю ООН про людський розвиток (Human Development Report 2013) в 2013 р. Молдова отримала найнижчий (0,660) показник ІЛР в Європі і була включена до списку країн із середнім рівнем людського розвитку. За даними дослідження, середня очікувана тривалість життя при народженні в Молдові становила 69,6 років, середня тривалість навчання - 9,7 років, валовий національний дохід (ВНД) на душу населення - \$ 3319 (для прикладу, в Україні аналогічні показники становили відповідно - 68, 8 років, 11,3 року, \$ 6428; ІЛР - 0,740) [27].

У цих умовах надії на поліпшення соціально-економічного становища керівництво країни продовжувало пов'язувати зі зміцненням євроінтеграційного курсу. Наприкінці листопада 2013 р. на саміті "Східного партнерства" у Вільнюсі Молдова парафувала Угоду про асоціацію з ЄС і договір про зону поглибленої та всеосяжної вільної торгівлі з Євросоюзом, а в лютому 2014 р. Європарламент проголосував за безвізовий в'їзд до Шенгенської зони терміном на 90 днів і протягом шести місяців для громадян Молдови з біометричними паспортами. Це рішення набуло чинності 28 квітня [28].

Незважаючи на проведення значної кількості реформ, впровадження різних стратегій і програм, у підсумку більш ніж 20-тирічної трансформаційної еволюції, економіка Молдови так і не перейшла на траєкторію сталого розвитку. Недостатність структурних реформ в економіці робить Молдову самою слабозрозуміною з європейських посткомуністичних країн. За даними МВФ на 2015 рік, ВВП на душу населення в Молдові склав 1740 дол. (для прикладу: в Україні - 2109, Грузії - 3720, Росії - 8447) [28]. За рівнем купівельної спроможності у розрахунку на одного жителя цей показник становить лише десяту частину середньоевропейського значення. За даними ООН (Human Development Report 2015) Молдова займає сто сьоме місце зі 188-ти країн за Індексом людського розвитку (найнижчий показник у Європі).

Труднощі у забезпеченні сталого економічного зростання після здобуття незалежності в країні багато в чому були зумовлені низкою історичних, соціально-економічних і етнічних характеристик регіону, проблемами з визначенням ідентичності і, як наслідок, утворенням політично нестабільних територій. У зв'язку з цим на порядок денний трансформаційного періоду крім економічних проблем вийшли такі питання як переосмислення статусу центру і регіонів, нечіткі і спірні кордони, а також величезний конфліктний потенціал, заснований на попередній міграційній політиці та виникненні великих діаспор. Процес утвердження суверенітету над власною територією і інтеграції в нову державу етнічних меншин став одним із найбільших істотних протиріччя пострадянської епохи розвитку Молдови.

На території колишньої МРСР склалися дві самостійні держави: Республіка Молдова з автономним утворенням Гагауз Ері та міжнародно-невизнана держава - Придністровська Молдавська Республіка. Були прийняті спеціальні закони, що регламентують особливий статус Гагаузії і Придністров'я: "Про особливий статус Гагаузії (Гагауз Ері) від 23.12.1994 р. і Закон "Про основні положення особливого правового статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я)" від 22.07.2005 р. У той же час чинне на даний момент законодавство Молдови закріплює унітарну форму правління і формально поширює юрисдикцію РМ на всю територію колишньої МРСР. Адміністративно-територіальний устрій Республіки Молдова закріплено в Конституції РМ та Законі РМ "Про адміністративно-територіальний устрій РМ" № 764-XV від 27.12.2001 р. Відповідно до Конституції (стаття 1), Республіка Молдова - суверенна і незалежна, єдина і неподільна держава, з формою державного правління – республіка [29].

Етнорегіональний конфлікт, що виник на території Молдови, і необхідність його врегулювання стали, можливо, найсерйознішою перевіркою для становлення державності в республіці. Незважаючи на активне сприяння міжнародних посередників (учасниками переговорів з проблеми "цілісність РМ і статус ПМР", окрім самих РМ і ПМР, є РФ, Україна і ОБСЄ, як посередники, а також ЄС і США в ролі спостерігачів), на сьогоднішній день Республіка Молдова є однією з держав пострадянського простору, які мають на своїй території невіршений політичний і територіальний конфлікт. Регіональна мобілізація в Придністров'ї значно ускладнила процеси державного і національного будівництва в Молдові.

Республіка Молдова практично єдина в Європі країна, де криза національної ідентичності являє собою визначальний фактор у поляризації поглядів політичних сил. Починаючи з виборів 1994 року дане питання постійно використовується в передвиборних кампаніях. Серйозні дебати між партіями на соціально-економічні та політичні теми найчастіше навмисне підміняються етнолінгвістичними, історичними і т. п. спорами.

Незавершеність процесу національної самоідентифікації в Молдові посилюється дією зовнішніх факторів, у результаті чого молода держава виступає предметом впливу більш вагомих суб'єктів міжнародних відносин. Розширення ЄС і НАТО до рубежів Республіки Молдова, з одного боку, змістило точку рівноваги в перевагах молдавського політичного класу в бік зближення з Євросоюзом, з іншого – активізувало прагнення Росії залишити Республіку в сфері свого впливу. За висловом молдавського політолога І. Боцана, розбіжність між заявленою євроінтеграційною метою та участю в структурах СНД

обернулося політичним змаганням з різноспрямованими векторами, коли одні партії націлені на Схід, а інші – на Захід [7].

Нарощування торгівлі з державами ЄС і комерційного пресингу з боку Росії, що виражається в російському ембарго для молдавського експорту, а також фінансова допомога з боку ЄС і постійне підвищення цін на імпортовані з Росії енергоносії, після декількох електоральних циклів спонукали політичні сили Республіки Молдова зробити вибір на користь європейської інтеграції. Підсумком коливань між двома політичними платформами для Молдови стало підписання 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, що передбачає входження в зону вільної торгівлі ЄС.

Суттєво вплинути на геополітичний вектор розвитку країни міг результат парламентських виборів 2014 року, оскільки лідер соціалістів І. Додон відкрито висловлювався про те, що метою його партії (ПСРМ) є денонсація підписаної Молдовою Угоди про асоціацію з Євросоюзом і курс на зближення з Євразійським економічним союзом. Зміцненню лівих партій у Молдові значною мірою сприяє ідея відновлення соціальної справедливості, що після більш ніж двадцяти років недосить вдалих перетворень стала домінуючою.

Соціалісти мали реальні шанси на перемогу, оскільки у 2014 році, на відміну від усіх попередніх виборів, які проходили в країні впродовж останніх 15 років, Партія комуністів (ПКРМ) уперше не виступала як головний опонент правим партіям. За підсумками виборів, ПСРМ отримала найбільшу кількість голосів виборців (21,34%), однак завдяки союзу з ПКРМ провладна Коаліція проєвропейської політики зуміла забезпечити правим партіям більшість (55 місць у парламенті проти 46-ти у лівих партій), необхідну для формування уряду і керівних органів парламенту.

У даний час партійний спектр Молдови знаходиться в процесі формування, і його стан є вкрай нестабільним. У суспільстві ще не сформована чітка соціальна структура, політичні орієнтації соціальних груп аморфні і мінливі, чому в чималому ступені сприяє і розпливчастість партійних ідеологій. У результаті виборів 2014 року політичний поле – і праве, і ліве виявилось роздробленим. Всі партії, що пройшли до парламенту, набрали по 15-20 відсотків. Це означає, що влада в країні неминуче буде нестійкою. Таким чином, можемо констатувати, що політична трансформація в Молдові являє собою суперечливий і багатоваріантний процес. Багатофакторність політичної трансформації зумовлює її нерівномірність і неоднозначність, тому результатом транзитивного процесу є співіснування в країні як демократичних так і інших альтернативних тенденцій.

Джерела та література

1. Рассел Дж. Имитационная демократия / Дж. Рассел // VSD. – 2013. – 113 с.
2. Прибыловский В. Что такое "управляемая демократия": концепция, история, российский опыт [Електронний ресурс] / В. Прибыловский // Режим доступу: <http://www.sova-center.ru/democracy/publications/2005/03/d3986/>
3. Пучикаш В. Конституционное развитие Республики Молдова. Десять лет Конституции. / В. Пучикаш // Justitia Constituțională în Republica Moldova. – 2004. – Nr. 2
4. Кобзьяну С. Конституция как основа социальной стабильности. / С. Кобзьяну / С. Кобзьяну // Justitia Constituțională în Republica Moldova. – 2004. – Nr. 2
5. Электронный ресурс. – Режим доступу: <http://www.presedinte.md/rus/declaration>
6. Nations in transit 2007. Democratization from Central Europe to Eurasia Edited by Jeannette Goehring, Freedom. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2007#.VCvs8lJEGt8>
7. Боцан И. Партии и демократизация Республики Молдова [Електронний ресурс] / И. Боцан // Режим доступу: <http://www.e-democracy.md/ru/monitoring/politics/comments/20081203/>
8. Фокина Л. Двадцатилетняя трансформация молдавской экономики / Л. Фокина // Российский экономический журнал. – 2013 – №1. – С. 72-84
9. Программа перехода к регулируемой рыночной экономике. – Кишинев, 1990. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://http://lex.justice.md/ru/312895/LPM64/1990>
10. Устюгов Н. Удачный симбиоз, или как возродился "Топаз" / Н. Устюгов // Независимая Молдова. – 2007. – 15 февраля Режим доступу: <http://www.nm.md>.
11. 10 лет Содружества Независимых Государств. 1991–2000. Стат. сборник. – М.: МГСК СНГ, 2001. - С.11-12, 18, 22, 25, 45, 128.
12. Логос-Пресс (еженедельное экономическое обозрение, Кишенив). – 1999. - №2 - С.8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logos.press.md>.
13. Первый независимый отчет о 15 годах перехода Молдовы к рыночной экономике. Центр стратегического анализа и мониторинга "Наша Молдова". 20.06.2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mdn.md>
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-democracy.md/ru/elections/parliamentary/2005/>
15. Логос-Пресс (еженедельное экономическое обозрение, Кишенив). – 2007. – №12. – С.37 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logos.press.md>
16. Данные молдавского новостного агентства "BASA PRESS" 01.06. 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.basa.press>
17. Дмитриев В. Внешняя торговля в 2011 году / В. Дмитриев // Панорама (Кишинев). – 2012. – 16 февраля
18. Выборы в Молдавии: коммунисты получили большинство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/international/newsid_7991000/7991086.stm
19. Калак Д. Платежный баланс и инвестиционное голодание / Д. Калак // Логос-Пресс. – 2010. – № 14
20. Смешная Т. Социальная стратификация в Молдове / Т. Смешная // Логос-пресс. – 2012. – № 3
21. Логос-Пресс (еженедельное экономическое обозрение, Кишенив). – 2010. - №25. - С.3. №27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logos.press.md>
22. Лужанский С. Гуд-бай, Молдова! / С. Лужанский // Интернет-газета "Пресс-обозрение" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.press.try.md>, 26.10. 2011
23. Силицкая Н. Ростом спада не испортишь / Н. Силицкая // Коммерсант. – 30 декабря 2011.
24. Инфляция в Молдове вдвое превышает среднеевропейский уровень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://capital.market.md/ru/content/>

25. Новые независимые государства: сравнительные итоги социально-экономического развития" ученых Центра (доклад ученых Центра постсоветских исследований ИЭ РАН) // Российский экономический журнал. – 2012. – № 3
26. Национальное бюро статистики (НБС) <http://www.pan.md/news/Vneshnyaya-torgovlya-Moldovi-v-2013-godu/48076>
27. Доклад ООН о человеческом развитии в 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.infomarket.md/ru/ratings/moldova_imeet_samyiy_nizkiy_ichr_v_evrope
28. World Economic Outlook Database-October 2015, International Monetary Fund. Accessed on 12 October 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata>.
29. Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=312874>

Dobrovolska A. B. Experience of the transformation of Moldovan society: the quest for social equilibrium

The article examines the historical experience of political transition in Moldova. The conditions of the reforms, which took place in the country, and the factors affecting the direction and prospects of further development of the Moldovan society are analyzed. The influence of international factors and changes in the internal state of society at the course of political reform are investigated. It was determined that the transformation process in Moldova, which was originally meant to be a democratic, proceeded in an atmosphere of social and political crises and conflicts, of fluctuations in domestic and foreign policy and has a non-linear wave-like nature.

Key words: Moldova, political transit, socio-political reforms, modernization, post-Soviet space.

Добровольская А. Б. Опыт трансформации молдавского общества: поиски социального равновесия

В статье рассмотрен исторический опыт политического транзита Республики Молдова. Проанализированы условия, в которых происходили реформы в стране, и факторы, влияющие на направления и перспективы дальнейшего развития молдавского общества. Исследовано влияние международных факторов и изменений во внутреннем состоянии общества на ход политического реформирования. Определено, что трансформационный процесс в Молдове, который изначально предполагался как демократический, протекал в обстановке социально-политических кризисов и конфликтов, колебаний во внутренней и внешней политике и имел нелинейный волнообразный характер.

Ключевые слова: Молдова, политический транзит, социально-политические реформы, модернизация, постсоветское пространство.